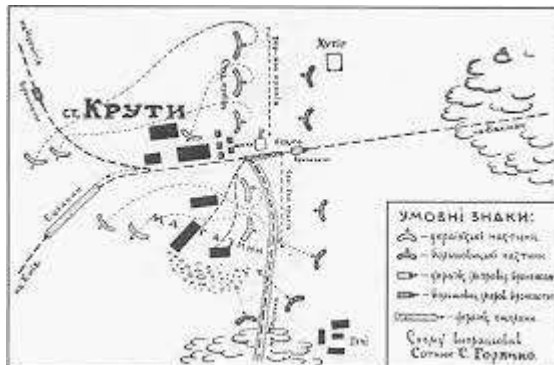

Бій за майбутнє

16 (29) або 17 (30) січня 1918 року біля залізничної станції Крути, за 130 кілометрів на північний схід від Києва, 18 км на схід від Ніжина відбувся бій під Крутами. Одночасно з ним у Києві розпочалося третє більшовицьке повстання, яке змусило у вирішальний момент розвернути підкріплення, направлене на цей напрямок, на його придушення.

Українське військово командування очікувало основний наступ більшовиків не з напрямку Бахмача, а з полтавського напрямку, тому саме туди скерувало свіжі та найбільш боєдатні підрозділи чисельністю 500 вояків, а натомість до ст. Крути відправлено 300 виснажених юнаків 1-ї Української військової школи.

Цей бій тривав 5 годин між 4-тисячним підрозділом російської Червоної гвардії під проводом есера Михайла Муравйова та загonom із київських курсантів і козаків «Вільного козацтва», що загалом нараховував близько 500—600 вояків.

Бій під Крутами був успішним для оборонців української державності — наказ командування було виконано, стрімкий наступ ворога було зупинено і здійснено організований відступ, руйнуючи за собою колії й мости. Російсько-більшовицькі нападники втратили боєдатність на чотири дні. Агресор мусив підтягнути нові сили, відремонтувати підірвані й поруйновані мости та залізничні колії, і лише після цього продовжувати свій наступ на Київ, не так залізничним шляхом, як на реквізованих селянських возах, запряжених кінями, по розмоклій дорозі. Ця затримка ворога дала змогу українській делегації укласти Берестейський мирний договір, який врятував молоду українську державність.

Бій під Крутами - його значення

- У бою під Крутами українські війська виконали наказ командування - наступ більшовиків було зупинено. Наші війська організовано відступили, руйнуючи за собою колії й мости. А Симон Петлюра мав час придушити повстання більшовиків, яке тоді ж розпочалося на заводі "Арсенал".
- Саме цими днями тривали переговори між УНР і країнами Четверного союзу (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Туреччиною та Болгарією). Важливо було, аби на той момент українська столиця перебувала під контролем Центральної Ради - затримка більшовиків під Крутами дозволила це зробити.
- 9 лютого 1918 року був підписаний Берестейський мирний договір - УНР була визнана як самостійна держава, а її армія отримала підтримку німецької та австро-угорської армій у боротьбі з більшовиками.

В березні 1918 року, коли уряд УНР вирішив вшанувати пам'ять загиблих під Крутами, виявилось, що докладних відомостей про час, місце і перебіг бою в штабі українського командування немає. Більшість документів українських частин було знищено під час відступу з Києва. Для багатьох учасників бою він був лише епізодом безнастанних бойових дій, тому значна частина з них не могла назвати дату. Тому її взяли з радянської преси, яка повідомляла про взяття Крут 29 січня. Але насправді то було хибне повідомлення зі штабу Муравйова, який сприйняв за Крути станцію Плиски, розташовану поруч. У спогадах декого з учасників бою, опублікованих невдовзі після подій, датою вказувалося 30 січня, але на це тривалий час не звертали увагу. Справжню дату й хід подій встановив історик Михайло Ковальчук завдяки архівним документам.

Сучасників особливо вразило поховання 27 юнаків, які потрапили після бою в полон до більшовиків і були ними страчені. На похороні в Києві біля Аскольдової Могили голова Української Центральної Ради Михайло Грушевський назвав юнаків, які загинули в нерівній боротьбі, героями, а поет Павло Тичина присвятив героїчному вчинкові вірш «Пам'яті тридцяти».

На Аскольдовій могилі

Поховали їх —

Тридцять мучнів-українців,

Славних молодих...

На Аскольдовій могилі

Український цвіт! —

По кривавій по дорозі

Нам іти у світ.

*На кого посміла знятись
Зрадника рука?
Квітне сонце, — грає вітер
І Дніпро-ріка...
На кого завзявся Каїн?
Боже, покарай!
Понад все вони любили
Свій коханий край.
Вмерли в Новім Заповіті
З славою святих.
На Аскольдовій Могилі
Поховали їх.*

Павло Тичина, 1918 рік

Бій став важливою частиною української історичної пам'яті, а через заборону теми в радянський час і мало надійної інформації (серед головних джерел довгий час була праця Д. Дорошенка «Історія України. 1917—1923», написана 1930 року в Берліні, яка містить чимало перекручень). Він обріс міфами, чимало з яких популярні й донині.

2006 року на місці бою під Крутами встановлено пам'ятник.

З нагоди 80-ї річниці бою Монетний двір випустив в обіг пам'ятну монету номіналом 2 гривні.

Нерідко наводяться дані, що українські сили втратили убитими, пораненими, полоненими та зниклими безвісти 250—300 вояків. Зокрема, Гончаренко у спогадах свідчить, що втрати серед юнкерів становили 250 чол., студентської сотні — одна чота (до 30 осіб), а також 10 старшин.

Проте за даними історика Ярослава Тинченка, це не відповідає дійсності — багато хто вцілів і відступив, з позицій було евакуйовано у трьох вагонах до 120 осіб поранених і контужених. Загальні втрати української сторони (убитими, пораненими та полоненими), за його оцінками,

склали 127—146 осіб. Серед них загиблих: 45—60 осіб, з них 27 розстріляні опісля бою студенти. Детальніше:

Студентський Курінь: 74—81 вбитих, поранених та забитих студентів і гімназистів.

убитих у бою: 10—12;

розстріляних після бою: 27;

поранених: 30—35;

полонених: 7.

1-ша українська юнкерська школа ім. Богдана Хмельницького: 33—40 вбитих та поранених юнкерів.

убитих у бою: 8—10;

поранених: 25—30.

Курінь «Смерті»: точних даних немає, 20—25 вбитих та поранених вояків за припущенням Тинченка.

Ще за часів Української Центральної Ради для зменшення довіри й поваги до української влади з'явилася містифікація про начебто «даремну загибель у бою під Крутами трьохсот гімназистів і студентів» нібито не навчених навіть поводженню зі зброєю.

За оцінками історика Володимира Улянича, оборонці української державності у бою під Крутами здобули переконливу воєнну перемогу: «неспростовні і беззаперечні факти свідчать, що в бою під Крутами оборонці української державності завдали агресорам нищівного удару і отримали переконливу військову перемогу над ворогом. Адже наказ командування було виконано, наступ ворога зупинено і здійснено організований відступ, руйнуючи за собою колії і мости, щоб зупинити його просування. Російсько-більшовицькі нападники втратили боєздатність на чотири дні. Своїм самовідданим опором захисники

Крут зупинили похід агресора, який мусив спершу залізати свої рани, підтягнути нові сили, відремонтувати підірвані й поруйновані мости та залізничні колії, і лише після всього цього продовжувати свій наступ на Київ, не так залізничним шляхом, як на реквізованих селянських возах, запряжених кіннями, по розмоклій дорозі. Саме ця затримка ворога дала змогу українській делегації укласти Брест-Литовський мирний договір, який врятував молоду українську державність. День української перемоги у бою під Крутами є законною гордістю українства».

«Мушу ствердити несовісність деяких авторів брошур на тему бою під Крутами, що в своїх публікаціях старалися вічною ганьбою покрити ім'я тої совісної старшини, що так віддано керувала боєм та чесно разом з молодими вмiла вмирати. Твердження тих авторів, що наша молодь там була без проводу, є неправдивими». — Аверкій Гончаренко.

Трагічна загибель студентського куреня під Крутами стала символом патріотизму і жертвності в боротьбі за незалежну Україну.

Уже в березні 1918 року, після підписання Берестейського миру, за німецької окупації України та з поверненням уряду УНР до Києва, за рішенням Центральної Ради від 19 березня 1918 року було вирішено урочисто перепоховати полеглих студентів на Аскольдовій Могилі в Києві. 19 березня о 14:00 колона візників із 26 трунами вирушила з вокзалу в бік Педагогічного музею, де містилася Центральна Рада. Там відбувся траурний мітинг, на якому виступали Михайло Грушевський, Аркадій Степаненко та інші політики, відбулася громадська жалоба.

Похід візників під час поховань героїв знів Крут в Києві.

Похід домоколів героїв знів Крут, Плевранів в Києві 19. III. ст. ст. 1918 р.

За поширеними даними, на Аскольдовій могилі поховали 28 крутян. Проте згідно зі статтею історика Ярослава Тинченка 2016 року, точно відомо про поховання

на Аскольдовій могилі двох крутян — Володимира Наумовича та Володимира Шульгина, на родинній ділянці Наумовича. Ховали їх в одній труні, оскільки перед смертю ті обнялись і так були розстріляні більшовиками. Тіла застигли, і в такому вигляді їх ексгумували під Крутами, а пізніше поклали в домовину. 1934 року радянська влада знищувала кладовище на Аскольдовій могилі, і цю труну з двома крутянами було перепоховано на Лук'янівському цвинтарі. Місцеперебування ж братської могили решти крутян залишається невідомим.

Урочистості з нагоди випуску учнів 2-ї української гімназії у Києві 2 червня 1918 року у присутності міністра освіти Миколи Василенка почалися з того, що директор гімназії Козленко в промові згадав про учнів, які загинули в боях з більшовиками. Як писала газета Нова Рада «На вшанування їх пам'яті всі встали».

Системна героїзація Бою під Крутами почалася за доби Української Держави гетьмана Павла Скоропадського. На це був і суспільний запит, у газеті «Нова Рада» 26 травня 1918 року з'явилася стаття з назвою «Про необхідність спорудження в Києві пам'ятника полеглим за незалежність України», яка закінчувалася закликом до влади: «аби міністерство освіти оголосило народну підписку на улаштування монументу забитим в боях з більшовиками українським школярам і студентам та доручило відділові плястичних мистецтв справу організації».

На початку вересня 1918 року пропозиція про спорудження пам'ятника на честь загиблих українських вояків у Києві, під Бахмачем і Крутами проти більшовицьких військ потрапила на розгляд гетьману України Павлу Скоропадському. 7 вересня 1918 року у газеті «Народня Справа» з'явилася новина, що гетьман «поставився до цієї ідеї прихильно і запропонував зложити для цього спеціальну комісію, після чого буде оголошено всенародній збір грошей для зазначеної мети. Пан гетьман заявив, що задля здійснення вшанування пам'яті перших борців за незалежність Української держави, українське правительство може зробити відповідну грошову допомогу».

Внаслідок окупації більшої частини України російською Червоною армією в 1921 році, про подвиг молоді під Крутами було забуто на понад 70 років в офіційній історіографії та мистецтві. Натомість про бій під Крутами завжди пам'ятали українці, які проживали за кордоном. Відзначаючи дату проголошення незалежності України, вони згадували й про крутян.

У Галичині культ героїв Крут поширився серед пластової молоді, яка в 1926 році створила «Курінь Старших Пластунів ім. Бою під Крутами». Згодом, ініціативу вшанування Героїв Крут перейняло львівське студентство. II Студентська конференція, що відбувалася 1931 року ухвалила «вважати роковини бою під Крутами українським всестудентським святом». Наразі в Києві діє Пластовий курінь ч. 75 імені Героїв бою під Крутами.

Уже наступного року заходи на вшанування крутян було проведено в Празі та деяких інших містах Європи. Надалі вони стали невіддільним атрибутом громадського життя закордонних українців, особливо молоді. Львівський журнал «Студентський шлях» виступив ініціатором збору матеріалів про вшанування геройського чину.

Зацікавленість Крутянською подією посилилася під час Другої світової війни, що було пов'язано із боротьбою ОУН та УПА за незалежність України. Керівництво ОУН та командування УПА приклад Героїв Крут використовувало для патріотичного виховання своїх членів. У 1944-му одне із з'єднань групи (військової округи) «Тютюнник» отримало назву «Крути». Майже у всіх навчальних і виховних програмах для бійців УПА обов'язковим для вивчення був пункт про героїзм молоді під Крутами. В УПА та її заплілі була встановлена традиція відзначення пам'яті Героїв Крут як національного свята. В одному із директивних документів командування УПА наголошувалося, що «в дні 29 січня відсвяткувати величаво Свято Крут». Виконавцям доручалося «виробити у вояків святочний настрій, щоб вони глибоко застановилися над значенням цих річниць та назавжди закріпили твердо у своїх серцях».

В Україні відзначення бою під Крутами розпочалися лише напередодні проголошення її незалежності. 29 січня 1991 року з ініціативи Народного руху України, за участі В'ячеслава Чорновола, Студентської спілки, інших національно-демократичних організацій в Крутах було встановлено березовий хрест та відбувся перший невеличкий громадський мітинг.

На державному рівні вшановувати пам'ять героїв Крут почали в Україні лише 2004-го. За рік перед цим, у січні 2003-го Леонід Кучма підписав розпорядження «Про вшанування пам'яті героїв Крут». У багатьох містах України почали встановлювати пам'ятні знаки, в школах проводити вечори, присвячені цим подіям.

У період президентства Віктора Ющенка відзначення роковин бою під Крутами перетворилося на масштабну подію. Участь у велелюдних урочистостях брали вищі посадові особи держави, політики, представники громадськості.

Протягом десятиріччя існували різні суперечливі трактування перебігу подій і кількості загиблих — від кількох до декількох сотень. Наприклад, Павло

Тичина присвятив свій вірш «Пам'яті тридцяти», хоча до нашого часу збереглися тільки імена тих, кого було поховано на Аскольдовій могилі:

1. Андрій Омельченко, сотник
2. Володимир Шульгин
3. Павло Кольченко
4. Лука Дмитренко
5. Лизогуб Микола
6. Олександр Попович
7. Андріїв
8. Микола Божинський-Божко
9. Ізидор Курик
10. Олександр Шерстюк
11. Головощук
12. Чижів
13. Кирик
14. Андрій Соколовський
15. Микола Корпан
16. Микола Ганкевич
17. Євген Тарнавський
18. Гнаткевич
19. Григорій Піпський

Бій під Крутами - трагічна і важлива подія в історії нашої країни, яка нагадує про боротьбу за незалежність України. Історія повторюється - сьогодні ми продовжуємо тримати оборону від російської навали.